

realization of advocate activity, professional position of foreign advocate is evened with position of the German advocate. The right on the German professional title is given after handing over of qualifying examination or at presence of three-year work experience in the sphere of the German law. Although requirements to the person, who wishes to be engaged in advocate practice, are relatively simple, in practice facts of admittance of advocates from the countries of Central Europe are single.

Key words: legal status, advocate, advocate activity, court.

УДК 342.565.2(438)

І. Шевчук

Особливості функціонування конституційної скарги в Республіці Польща

У статті досліджено особливості функціонування конституційної скарги в Республіці Польща. З'ясовано роль інституту конституційної скарги в системі конституційного судочинства. Визначено правовий механізм функціонування конституційної скарги в Республіці Польща. Проаналізовано перспективи впровадження інституту конституційної скарги в Україні з урахуванням польського досвіду.

Ключові слова: конституційна скарга, модель конституційної скарги, Конституційний Трибунал, Конституція Республіки Польща, Конституційний Суд України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед процедур, які використовують органи конституційної юрисдикції в зарубіжних країнах для захисту прав та свобод людини й громадянина, одним із найпоширеніших є розгляд конституційних скарг. Сутність інституту конституційної скарги зводиться до права фізичних та юридичних осіб письмово звертатися до органів судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності законів та інших правових актів, якими порушуються чи обмежується їхні конституційні права й свободи.

Вітчизняні науковці активно обговорюють питання щодо необхідності впровадження конституційної скарги в національну правову систему як важливого інструменту захисту та гарантування прав і свобод людини та громадянина. Дослідження особливостей функціонування конституційної скарги в Республіці Польща дасть можливість напрацювати конкретні пропозиції щодо підготовки впровадження цього конституційного інституту права в Україні.

Аналіз досліджень з цієї проблеми. Інститут конституційної скарги досліджували і вітчизняні, і зарубіжні науковці, зокрема: Б. Банашак, М. Гультай, А. Доманська, Л. Гарлицький, К. Закоморна, І. Маринів, В. Кампо, В. Скомороха, М. Тесленко, П. Ткачук, Т. Цимбалістий, С. Яценко. Вони відзначали важливість закріплення інституту конституційної скарги в конституційному законодавстві України, однак мали різне бачення оптимальної моделі цього інституту для нашої країни. Проблематику функціонування в Республіці Польща інституту конституційної скарги у вітчизняній науці є недостатньо дослідженою. Тому вона потребує вивчення задля подальшого використання отриманих результатів для вдосконалення діяльності Конституційного Суду України з питань ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина.

Формулювання мети та завдань статті. Мета цієї статті – дослідження особливостей функціонування конституційної скарги в Республіці Польща для подальшого використання отриманих результатів щодо вдосконалення системи конституційної юстиції України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Позиції щодо уведення до польської політико-правової системи інституту конституційної скарги висловлювалися ще на початку 80-х років у дискусіях із приводу створення Конституційного Трибуналу Республіки Польща. Пізніше це питання порушувалось у процесі роботи над проектом закону про Конституційний Трибунал. Супротивники уведення інституту конституційної скарги, які тоді мали більшість у польському парламенті, аргументували свою позицію, передусім, побоюваннями стосовно напливу великої кількості таких справ до Конституційного Трибуналу та трактування його «як ще однієї інстанції скарг та заяв» [1, с. 73].

Незважаючи на численні суперечки навколо змісту й правової природи конституційної скарги, Конституція Республіки Польща 1997 року ввела цей інститут до своєї політико-правової системи. Положення, що стосуються конституційної скарги, викладено у розділі II «Свободи, права і обов'язки людини і громадянина» (ст. 79) та розділі VIII «Суди і трибунали» (п. 5 ст. 188) Основного Закону [2]. Елементи правового механізму функціонування конституційної скарги в Польщі, визначені Законом «Про Конституційний Трибунал» від 1 серпня 1997 р., а процедурні питання – Регламентом Конституційного Трибуналу від 3 жовтня 2006 р. [3].

Згідно з ч. 1 ст. 79 Конституції Республіки Польща кожен, чий конституційні свободи або права виявилися порушеними, має право у визначеному законом порядку звернутися зі скаргою до Конституційного Трибуналу з питань про відповідність Конституції закону чи іншого нормативного акта, на підставі якого суд або орган публічної влади виніс остаточне рішення про його свободи чи права або про його обов'язки, визначені в Конституції.

Суб'єктом, уповноваженим звернутися до Конституційного Трибуналу з конституційною скаргою, є «кожен, чий конституційні права чи свободи порушені». Поняття «кожен» у польській науці конституційного права розглядається як «кожен суб'єкт конституційних прав та свобод» [4, с. 375]. Право подання конституційної скарги не стосується прав, визначених у ст. 56 Конституції, а саме право іноземців на отримання притулку й отримання статусу біженця (ч. 2 ст. 79 Конституції Республіки Польща).

До Конституційного Трибуналу мають право звертатися з конституційною скаргою юридичні особи, оскільки вони можуть володіти окремими конституційними правами й свободами. Конституційний Трибунал у своїй практиці пішов шляхом прийняття конституційних скарг від юридичних осіб, зазначивши, що він ставить за мету «не стільки посилити позицію юридичних осіб, скільки інтенсифікувати охорону прав осіб, які або самі створюють таку юридичну особу, або користуються результатами її діяльності». Однак Конституційний Трибунал не поширив це право на юридичних осіб публічного права (зокрема гміни, які є органами місцевого самоврядування), оскільки такі їхні повноваження не відповідали б суті конституційної скарги як інструменту захисту основоположних прав і свобод [5, с. 59].

Суб'єктами звернення до Конституційного Трибуналу з конституційною скаргою є фізичні особи (громадяни Республіки Польща, іноземці, особи без громадянства), а також юридичні особи (політичні партії, профспілки, суб'єкти господарювання), але лише в тій сфері, у якій вони можуть бути суб'єктами конституційних прав і свобод.

Конституційне право Республіки Польща чітко визначило так звані матеріальні підстави подання конституційної скарги, зокрема: 1) скаржник має бути особисто зацікавлений в усуненні порушення належних йому прав та свобод (так званий «особистий інтерес»); 2) порушення повинно стосуватися правової позиції заявника («правовий інтерес»); 3) порушення прав і свобод скаржника має носити реальний характер («реальний інтерес»). Підставою конституційної скарги не може виступати порушення прав та свобод, гарантованих на рівні звичайних (поточних) законів, а також тих, що закріплені в ратифікованих Польщею міжнародно-правових договорах [6, с. 102].

Предметом конституційної скарги можуть бути закони або інші нормативні акти й ратифіковані міжнародні договори. Поняттям «закон» охоплюються не лише акти, прийняті польським парламентом, а й інші акти, які мають (чи мали) силу закону відповідно до законодавства, у тому числі ухвалені до набуття чинності Конституцією Республіки Польща від 2 квітня 1997 р (ст. 91 Закону «Про Конституційний Трибунал»). До інших нормативних актів відносять ті, що визнані в частині 1 статті 87 Конституції як джерела загальнообов'язкового права Республіки Польща.

Багато дискусій серед польських науковців викликало питання щодо віднесення до предмета конституційної скарги актів місцевого права. Конституційний Трибунал в одному зі своїх рішень висловив позицію про те, що акти місцевого права можуть стати об'єктом конституційної скарги за умови, що вони належить до нормативних актів, тобто є загальнообов'язковим актом, який містить норми, що поширюються на невизначене коло осіб [6, с. 103].

Принципова особливість польської моделі конституційної скарги полягає в тому, що її предметом не може виступати неправильне тлумачення або застосування правових норм судами загальної юрисдикції чи адміністративними органами. Це означає, що така скарга не може бути подана проти судового рішення чи адміністративного акта, якими порушено конституційні права й свободи осіб, а може лише стосуватися закону або іншого нормативного акта, покладеного в їх основу. На думку М. М. Гультая, такий підхід абсолютно виправданий призначенням Конституційного Трибуналу, який покликаний бути «судом права», дистанційованим від процесів правозастосування та здійснення правосуддя в конкретних справах [6, с. 104].

Конституційна скарга може бути подана протягом трьох місяців після вручення скажнику остаточного рішення суду чи адміністративного органу, яке набуло законної сили (ч. 1 ст. 46 Закону «Про Конституційний Трибунал»). Указаний строк має загальнообов'язковий характер та не підлягає відновленню.

У ст. 47 Закону «Про Конституційний Трибунал» визначено вимоги до конституційної скарги. У цій скарзі зазначаються: 1) точне визначення закону й іншого нормативного акта, на підставі якого суд або інший орган державного влади ухвалив остаточне рішення про свободи, права чи обов'язки, визначені Конституцією, та який заявник вимагає визнати таким, що не відповідає Основному Закону; 2) указівку на те, які конституційні свободи й права та яким чином, на думку заявника, були порушені; 3) обґрунтування скарги з наведенням точного опису обставин справи. Обов'язково до скарги додається вирок, рішення, виданий на підставі акта, який оскаржується, із зазначенням дати його вручення.

У ст. 39 Закону «Про Конституційний Трибунал» закріплено положення про неможливість дослідження нормативних актів у випадку втрати їх загальнообов'язкової сили. Однак предметом конституційної скарги можуть бути акти, що втратили загальнообов'язкову силу, у тому разі, якщо винесення рішення про нормативний акт, який утратив загальнообов'язкову силу до винесення рішення Конституційного Трибуналу, потрібне для охорони конституційних прав і свобод. Результатом прийняття рішення в цьому випадку є лише вирішення питання про відповідність акта Конституції Республіки Польща.

Конституційна скарга спрямована на охорону не всіх прав, а лише тих, що визначені Основним Законом. Права, які не прописані в Конституції, підлягають захисту судами загальної юрисдикції, адміністративними судами, а також Верховним судом. У Республіці Польща не можуть бути об'єктом конституційної скарги рішення загальних судів.

Конституційну скаргу можна подати до Конституційного Трибуналу лише в тому випадку, якщо суд або орган публічної адміністрації прийняв остаточне рішення в справі заявника (ст. 79 Конституції Республіки Польща). Отже, конституційна скарга може бути подана лише після використання всіх законних засобів для захисту порушеного права, а саме після вручення заявнику вироку, що вступив у силу, остаточного рішення чи іншого остаточного документа (ст. 46 Закону «Про Конституційний Трибунал»). Т. О. Цимбалістий вважає, що запровадження такої вимоги є цілком обґрунтованим, оскільки це дає змогу запобігти непомірному завантаженню Конституційного Трибуналу [7, с. 98].

Конституційні скарги та протести на відмову в наданні скарги подальшого розгляду, мають право складати адвокати або юрисконсульти, за винятком, якщо скажником є суддя, прокурор, нотаріус, професор чи доктор юридичних наук (ст. 48 Закону «Про Конституційний Трибунал»). Ця норма закону виправдана, оскільки важливим є належне оформлення та обґрунтування конституційної скарги. У разі винесення рішення на користь скажника Конституційний Трибунал дає розпорядження про відшкодування витрат за юридичну допомогу з коштів державного бюджету. Особі, яка бажає подати конституційну скаргу, однак не може самостійно оплатити правову допомогу, суд за місцем її проживання призначає адвоката чи юрисконсульта, а поки розглядає заяву про його призначення, перебіг часу для подання скарги до Конституційного Трибуналу призупиняється (ч. 2 ст. 48 Закону «Про Конституційний Трибунал»).

Засідання Конституційного Трибуналу є відкритими й гласними, але головуєчий у кожному конкретному випадку може оголосити його закритим, якщо є необхідність забезпечення державної безпеки або захисту державної таємниці. К. О. Закоморна, вважає, що вказані підстави дещо не повні, оскільки не враховано побажання заявника щодо захисту його особистого чи ділового життя. Досить важливе чітке окреслення в ст. 52 Закону «Про Конституційний Трибунал» учасників засідання (серед яких – заявник, орган, що прийняв оскаржуваний акт, прокурор та Уповноважений по захисту громадянських прав) і закріплення обов'язкової участі в розгляді польського омбудсмена, адже це створює додаткові гарантії прийняття Конституційним Трибуналом справедливого висновку [8, с. 202].

Конституційний Трибунал приймає рішення щодо визнання неконституційності норми на підставі власного аналізу не зв'язаний аргументами скажника. Конституція Республіки Польща та Закон «Про Конституційний Трибунал» прямо не передбачають наслідків визнання закону або нормативного акта неконституційним стосовно порушеного права особи скажника. Але скажник може вимагати відновлення провадження в загальному порядку й таким чином відновити свої порушені конституційні права та свободи.

І. І. Маринів вважає, що правові наслідки рішень Конституційного Трибуналу з конституційних скарг потрібно розглядати з двох позицій. По-перше, з погляду щодо нормативних змін у системі законодавства, викликаних рішенням Трибуналу; по-друге, стосовно зміни правової ситуації суб'єкта, який подав скаргу, та інших осіб, права яких також порушені рішенням суду або органом публічної адміністрації, винесеним на основі спірного нормативного акта [9, с. 119].

Рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність закону або іншого нормативного акта Конституції спричиняє втрату ним загальнообов'язкової сили. Особа, яка подала конституційну скаргу, та інші особи, котрі постраждали внаслідок застосування акта, визнаного неконституційним, у процесі винесення рішень стосовно їхніх конкретних справ, отримують право на відновлення судового провадження на підставі ч. 4 ст. 190 Конституції.

М. М. Гультай прийшов до висновку, що польська модель конституційної скарги дає змогу особам зробити вагомий внесок у зміцнення верховенства права в країні й забезпечує реалізацію принципу взаємної відповідальності особи та держави. Водночас запроваджена модель конституційної скарги уможливорює захист прав і свобод конкретних осіб від їх порушень у конкретних ситуаціях, хоча, як відзначають окремі дослідники, і створює певні труднощі для потенційних заявників, оскільки вони повинні пройти через численні інстанції до остаточного досягнення своєї мети – відновлення порушених прав та свобод [6, с. 106]. У разі її запозичення Україною така модель конституційної скарги не потребувала б докорінного перегляду чинної системи конституційної юстиції в Україні й дала б змогу уникнути дублювання функцій судів загальної юрисдикції та єдиного органу конституційного правосуддя [6, с. 107].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конституційна скарга в Республіці Польща – це спеціальний юридичний засіб, який дає змогу особі звернутися до Конституційного Трибуналу задля захисту її порушених прав і свобод. Конституційна скарга може бути подана лише після використання всіх законних засобів для захисту порушеного права. Рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність закону або іншого нормативного акта Конституції Республіки Польща спричиняє втрату ним загальнообов'язкової сили. Особа, яка подала конституційну скаргу, та інші особи, котрі постраждали внаслідок застосування акта, визнаного неконституційним, мають право вимагати перегляду ухваленого щодо них рішення суду чи іншого органу.

Досвід функціонування конституційної скарги в Республіці Польща може стати корисним як у загальному процесі внесення змін до конституційного законодавства України з метою впровадження інституту конституційної скарги, так і в подальшій практиці роботи Конституційного Суду України. Дослідження особливостей функціонування конституційної скарги в Республіці Польща дасть змогу напрацювати конкретні пропозиції щодо підготовки впровадження цього інституту права в Україні.

Джерела та література

1. Доманська А. Розвиток інституту конституційної скарги: західноєвропейський та польський досвід / А. Доманська, Е. Кшиштоф // *Вибори та демократія*. – 2006. – № 2 (8). – С. 61-64.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>.
3. Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 1 sierpnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trybunal.gov.pl/o-trybunale/akty-normatywne/ustawa-o-trybunale-konstytucyjnym>.
4. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne: zarys wykładu / Lezek Garlicki. – Wyd. 10. – Warszawa: Liber, 2006. – 445 s.
5. Гультай М. М. Модель конституційної скарги в Республіці Польща та її переваги в контексті розвитку конституційної юстиції України / М. М. Гультай // *Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр.* / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х., 2012. – №1 (68). – С. 55-65.
6. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: монографія / М. М. Гультай. – Х.: Право, 2013. – 424 с.
7. Цимбалістий Т. Захист прав людини органами конституційної юстиції в Україні і Республіці Польща / Т. Цимбалістий // *Вибори та демократія*. – 2006. – № 1. – С. 81-84.
8. Закоморна К. О. Роль Конституційного Трибуналу Республіки Польща в забезпеченні прав і свобод людини / К. О. Закоморна // *Проблеми законності* / відп. ред. В. Я. Тацій; ред. кол. А. П. Гетьман [та ін.]. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – 2008. – Вип. 99. – С. 196–204.
9. Маринів І. І. Конституційний контроль у Республіці Польща: монографія / І. І. Маринів. – Х.: Право, 2013. – 160 с.

Шевчук И. Особенности функционирования конституционной жалобы в Республике Польша. В статье исследованы особенности функционирования конституционной жалобы в

Республіці Польща. Визначено, що суб'єктами звернення в Конституційний Трибунал з конституційною скаргами є фізичні особи (громадяни Республіки Польща, іноземці, особи без громадянства), а також юридичні особи (політичні партії, профспілки, підприємства), але тільки в тій сфері, в якій вони можуть бути суб'єктами конституційних прав і свобод. Визначено, що конституційна скарга направлена на охорону не всіх прав, а тільки тих, які визначені Основним Законом. Конституційна скарга може бути подана тільки після використання всіх законних засобів для захисту порушеного права, а саме після вручення заявнику вироку, вступившого в силу, остаточного рішення або іншого остаточного документа. Визначено, що рішення Конституційного Трибуналу про невідповідність закону або іншого нормативного акту Конституції Республіки Польща тягне за собою втрату ним загальнообов'язкової сили. Особа, подавша конституційну скаргу, і інші особи, які зазнали шкоди внаслідок застосування акту, визнаного неконституційним, мають право вимагати перегляду прийнятого по ним рішення суду або іншого органу. Відзначено, що в разі запозичення Україною польської моделі конституційної скарги не потрібно суттєво змінювати діючу систему конституційної юстиції в Україні, це також дозволить уникнути дублювання функцій судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду України.

Ключевые слова: конституційна скарга, модель конституційної скарги, Конституційний Суд, Конституція Республіки Польща, Конституційний Суд України.

Shevchuk I. Features of Constitutional Complaint Functioning in the Republic of Poland. The article is devoted to the peculiarities of constitutional complaint functioning in the Republic of Poland. It was determined that the subjects of appeal to the Constitutional Tribunal with constitutional complaint are the individuals (citizens of the Republic of Poland, foreigners, stateless individuals) and entities (political parties, trade unions, businesses), but only in that area, in which they may be subject to constitutional rights and freedoms. It was determined that constitutional complaint is aimed to protect not all the rights, but only those defined by the Main Law. Constitutional complaint can be presented only after using all the legal means for protection of violated rights, in particular after providing to the applicant the verdict that came into force, the final decision or other final document. It was determined that the decision of Constitutional Tribunal of law or other normative act non-compliance according to the Constitution of the Republic of Poland causes the loss of its universal mandatory force. The person who filed a constitutional complaint, and other individuals affected by the act that was declared as unconstitutional may require the court or other authority to review the adopted decisions. It is indicated that the borrowing of Polish model of constitutional complaint by Ukraine does not require to radically change the existing system of constitutional justice in Ukraine, it also can help to avoid functions duplication of courts of general jurisdiction and the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: constitutional complaint, model of constitutional complaint, Constitutional Tribunal, Constitution of Republic of Poland, the Constitutional Court of Ukraine.